

SZEMLE

BALÁZS BÉLA LEVELEI LUKÁCS GYÖRGYHÖZ*

„Te vagy a forrása az én önérzetemnek.”
(Balázs Béla 1916. szeptemberi leve-
léből)

Vajon Lukács György „emlékezetkihagyásának” vagy éppen „tudatos felejteni akarásának” köszönhető, hogy most – több évtized távlatából – bepillantást nyerhetünk Balázs Béla hozzá írt leveleibe? Hogy melyik feltételezésnek nagyobb a valószínűsége, az ma már elhanyagolható, ami viszont mégiscsak lényeges, hogy Lukács jóvoltából vagyunk birtokában ezeknek a dokumentumértékű leveleknek, s így most lehetőségünk nyílik arra, hogy a magyar szellemi élet e két reprezentatív alakjának a kapcsolatát – főleg fiatalkori levelezésük tükrében – az eddiginél objektívebben ismerjük és ítéljük meg. Talán paradoxonnak tűnik, hogy a megismerés és megítélés objektivitását éppen egy olyan műfajjal kapcsolatban emlegetjük, amelynél szubjektívebbet aligha ismer az irodalom. A paradoxon emlegetése azonban nem felesleges, hiszen a ma olvasóját és kutatóját mégiscsak az érdeklő elsősorban, hogy az intim jellegű levelekben kifejezésre jutó egészen személyes (szubjektív) mondanivaló mennyire tekinthető valóságghúnek (objektívnek).

Balázs Béla Lukácshoz írt 108 magyar nyelvű korai (1909–1917) és 3 német nyelvű késői (30-as, 40-es évek) levele nemcsak a kettőjüket érintő személyes közlendők miatt hívják fel magukra a mai olvasó figyelmét, de annak a társadalmi-politikai-szellemi – főként irodalmi-művészi – légkörnek a sajátos megjelenítése miatt is, ami Balázs leveleiből közvetlenül és az ezekre visszautaló Lukács-reflexiókból közvetve kitetszik.

A levelekben felvetett témák sokfélék, szerteágazók: nagy és súlyos kérdéseket, kevésbé jelentős és lényeges mondanivalót egyaránt érintők. Balázs mint a levelek írója nap mint nap átéli az alkotás örömét és kín-

**Balázs Béla levelei Lukács Györgyhez.* Egy szövetség dokumentumai. Archívumi Füzetek I. MTA Filozófiai Intézet Lukács Archívum. 1982. Szerkesztette, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Lenkei Júlia. Sorozatszerkesztő: Sziklai László.

ját. A benne felmerülő gondolatok formába öntése rengeteg energiáját emésztí fel – legyen szó versről, regényről, drámáról vagy más egyéb műfajról –, viszont a kritika ezt nem méltányolja, teljesítményét gyakran lebecsüli, vagy egyszerűen figyelemre sem méltatja. Balázst az értetlenség, a mellőzöttség, a közöny, a kirekesztettség, az állandó megaláztatás elbizonytalanítja, megbénítja. Hiába próbálkozik újra és újra, mindenütt falakba ütközik: szerkesztők és kiadók sorra-rendre elzárkóznak írásainak közlése elől. És ha időnként mégis sikerül megjelentetni egy-egy művet vagy színpadra állítani egy-egy darabot, abban sincs mindig köszönet. A kritikusok egy jelentős része elmarasztalólag, szinte elenséges hangnemben szól róla, értetlenül áll vele szemben.

Nem sokkal biztatóbb levélírónk köznapi élete sem, talán éppen azért, mert tehetségét gyakran kell aprópénzre váltani, ideje egy jelentős részét nemszeretem munkákra feccsérelni. Nyugtalan természete, kielégíthetetlen szexuális vágya szüntelenül új szerelmi kalandokba sodorja őt, ezek reá nézve megalázóak, felemészti maradék idejét, elvonják az alkotástól. Nem csoda, ha a levelek írója szüntelenül perben-haragban van a világgal és önmagával.

Balázs abban bíz, hogyha sikerülne szert tenni egy igazi barátira, egy megbízható szövetségesre, egy olyan társra, akit ugyanazon kérdések foglalkoztatnak mint őt, aki mellé állna, biztatná, s ha kell egyengetné is az útját, megtörmé végre körülötte a hallgatást, aki elfogadná őt egyenrangú szellemi partnernek, akkor bátrabban, magabiztosabban nézhetne szembe az eléje tornyosuló nehézségekkel, önmaga gyengeségeivel. Balázs a tízes évek elején úgy ítéli meg, hogy Lukács személyében találta meg a neki szükséges partnert, a megfelelő szövetségest. De minthogy ő ezekben az években – kisebb megszakításoktól eltekintve – állandóan külföldön tartózkodik, kapcsolatuk ápolásának legkézenfekvőbb formája csakis a rendszeres levelezés lehetett.

Igaz, ez a szövetség már kezdettől fogva nem volt oly ideális és harmonikus, ahogyan Balázs szerette volna. Egyszerűen azért, mert nem volt egyenrangú a kapcsolat, Balásznak sokkal nagyobb szüksége volt Lukácsra, mint Lukácsnak őreá. Ami persze nem jelenti azt, hogy amikor Lukács már elvállalta a szövetséget, ne teljesítette volna messzemenően a belőle reá háruló kötelezettségeket.

Balázs és Lukács kapcsolata – mint ez ismert, és mint ezekből a levelekből is kitűnik – két, merőben különböző társadalmi helyzetű, kvalitású és karakterű partner egyenlőtlen viszonya volt. Balázs élete szinte minden területén „hátrányos helyzetben” van Lukácshoz képest. Lukács hendikeppjei: anyagilag teljes függetlenséget élvez, nem minden napi szellemi kvalitásai viszonylag igen fiatalon kiemelik őt az ismeret-

lenségből, irodalmi-művészi körökben megfelelő elismerést élvez, életvitelében szigorú önfegyelmet parancsol magára, érzelmi és szerelmi életét már-már embertelen rigorozitással tartja kordában. Baláznál éppen mindennek az ellenkezője jut kifejezésre, s talán ez is jelentős mértékben motiválja azt a heves vágyat, hogy Lukácsot barátjának mondhassa.

Balázs számára éppen az a legfájdalmasabb, hogy viszonyuk soha nem válik barátsággá, legfeljebb a fegyverbarátságig, bizonyos közös célok érdekében vállalt szövetségig jutnak csak el. Kapcsolatuknak soha sem lesz olyan magas hőfoka és bensőségessége mint például Lukács Popper Leóhoz fűződő viszonyának, s ez kimondhatatlanul fáj Balásznak. 1911. október 25-i levelében így ír erről: „Te elvesztetted Leót, ez valami, amihez nekem nincs közöm, ez felette áll a mi viszonyunknak.” Majd egy következő levélben ezt panasolja fel: „Te elszántad magad velem szemben az 'emberi' viszony kikapcsolására és a fegyverbarátság egyértelmű hangsúlyozására.”

Mindezek ellenére Balázs számára az egy Hamvassy Annát, (a második feleséget) kivéve senki más nem jelentett ezekben az években oly sokat, mint Lukács. Egyedül ő áll ki nyíltan Balázs védelmében, határozottan és egyértelműen utasítja vissza a Balázst ért támadásokat, s érdemesíti a figyelemre nem vagy alig méltatott munkáit. De erről még később szótunk.

A levelekben Balázs rendszeresen beszámol a hazai szellemi élet mindkettőjüket érintő eseményeiről, Lukács műveinek itthoni fogadtatásáról, a körülöttük támadt polémiákról, híveinek növekvő táboráról, vagy éppen egy ellene irányuló támadásról, a maga írásainak ritkábban kedvező, gyakrabban elutasító visszhangjáról, közös terveikről: egy új folyóirat alapításának lehetőségéről vagy éppen egy társaság szervezésének szükségességéről. Balázs refrénszerűen visszatérő kéréseivel ostromolja Lukácsot. Hol egyszerűen csak azt kéri, olvassa el és bírálja meg újabb munkáját Lukács, hol határozottan felszólítja, írjon róla figyelemfelkeltő recenziót valamelyik rangos folyóiratba. Szó esik a levelekben „prózaibb” kérésekről is: Balázs „pillanatnyi” pénzzavarainak az elhárításához kér támogatást Lukácstól, illetve rajta keresztül apjától.

A siker és az elismerés legkisebb jelére is érzékenyen reagáló Balázs tüzetesen beszámol műveinek a születéséről, a kész művek fogadtatásáról (vagy elhallgatásáról) és szinte kicsikarja, kikényszeríti Lukácsból a kritikát, a méltatást, aki – úgy tűnik – egyetlen egyszer sem tért ki Balázs kívánsága elől.*

*Vö. Balázs leveleinek erre utaló sorait és Lukácsnak az *Ifjúkori művekben* közölt recenzióit. Lukács György: *Ifjúkori művek*. Bp. 1977.

Lukács – mint ismeretes – több ízben hangsúlyozta, hogy neki nincs igazi „kvalitásérzéke”, hogy ő nem igazi kritikus. Minden valószínűség szerint így akar felmentést kérni a maga számára, ha ítélete téves lenne, ha valamiben túl löne a célon. Nos elég egyetlen pillantást vetni a tízes években Balázs munkáiról írt recenzióira, hogy meggyőződünk róla, valóban hányszor hagyta cserben Lukácsot kvalitásérzéke.

Szó sincs arról, hogy Balázs versei, drámái, novellái, meséi és regényei nélkülözték volna a maguk pozitív értékeit. De Lukács ezeket az értékeket nemegyszer túlbecsülte – s feltehetően a szövetségi hűség kedvéért – hajlandó volt időnként az objektív mércét félretolni. Ezzel magyarázhatók Lukács túlzásai.

Mert volt-e kellő fedezete azoknak az összehasonlításoknak, amelyeket Lukács alkalmazott Balázssal kapcsolatban? Például az ilyen megállapításainak: „Egy nagy triptichon ez a darab . . . , Ibsen, Hauptmann és Maeterlinck-tradíció felvétele és . . . továbbvitele . . .”. (Doktor Szélpál Margit), vagy ennek: „. . . örülünk azon, hogy végre támadt közülünk egy tragikus költő, aki érzéseinek súlyát és hatalmát, formájának mélységét és alakítóerejének vehemenciáját illetőleg egyenrangúan állhat meg a lírikus Ady mellett . . . ; akinek jelentősége . . . felér Paul Ernstével vagy Paul Claudelével.” (*Misztériumok*). És végül álljon itt még egy példa: „. . . ez a dráma éppen úgy the tragical history of Dobray Ágnes’, mint Shakespeare bármelyik tragédiája . . . ; Balázs Béla szinte görögösen végigvitt hármas egysége lényegében a Shakespeare-dinamizmus változásainak rokona.” (*Halálos fiatalság*)

Lukács becsületbeli kötelességének tartotta, hogy Balázs mellett kiálljon, hogy megvédje őt minden addigi és leendő támadással szemben. Ezt megerősítendő tekinti Balázst „barátjának” és nyíltan hitet tesz a mellett, hogy ő „igazi drámaíró”, akit „gyölölnek, nem értenek”, hogy „ő az első magyar költő, akinek oeuvre-je irodalmunk és a világirodalom számára fordulatot hozó jelentőségű.” (*Kiknek nem kell és miért a Balázs Béla költészete*)

Lukács nem meggyőződése ellenére vetette papírra a szuperlativuszokat, a túlzásokat, hanem éppen attól a meggyőződéstől vezetette, hogy Balázs el- és befogadtatása a magyar szellemi életbe *harcis* kérdés, nem csupán és nem elsősorban irodalmi kérdés, hanem politikai kérdés, mivel Balázs térnyerése révén egy jelentős pozíciót sikerül elhódítani a velük szemben álló tábortól.

Kettőjük szövetsége csakis addig tarthatott, amíg fennállott a közös érdek, míhelyt az érdek közös alapja meggyengült, fel kellett bomlani a szövetségnek is. Igaz, ez a szövetség korábban sem volt felhőtlen. A levelekben számtalan jel utal arra, hogy Lukács soha nem tudta például

„megeμέςzteni” Balázs egocentrikus, narcisztikus magatartását, önmagának parancsolni nem tudó gátlástalanságát, szexuális kalandjait, és különösen rossz szemmel nézte és ítélte meg Balázs azon kapcsolatainak alakulását, amelyek őt magát is sértették önérzetében, amely Balázs könnyelmű és felelőtlen viselkedése miatt emberhalált követelt. (Seidler Irma öngyilkossága.)

De voltak ennek a szövetségnek más egyéb tisztázatlan és a kapcsolatot már korábban is elhomályosító momentumai, csak hogy erről mindketten hallgattak, s majd csak évekkel később említik fel. Egy 1916. november 22-i Heidelbergbe küldött levélben bizonyos utalások vannak arra vonatkozólag, hogy mi minden zavar(hat)ta már kezdettől fogva viszonyukat.

„Furcsa, hogy nem alakulnak ki levelek közöttünk” – idézi Balázs Lukácsot –, majd így folytatja: „ha őszinték akarunk lenni, beszélgetések sem alakultak ki közöttünk. Hogy benned mi volt az oka, nem tudhatom pontosan. Bennem egy gene: . . . , nem volt tiszta a lelkiismeretem . . . Te elszántad magad velem szemben az 'emberi' viszony kikapcsolására és a fegyverbarátság egyértelmű hangsúlyozására . . . Te akartad és igazán belenyugodtam. De úgy látszik Gyuri, hogy ez keresztülvihetetlen . . . A sors nem akarja, hogy mi elmenjünk . . . egymás mellett . . . Ezt nekünk . . . előbb-utóbb meg kell oldani . . .”

„Megoldásra” azonban többé már nem került sor közöttük. Hacsak nem tekintjük „megoldásnak” Lukács késői leveleit, amelyekben fejére olvassa Balázsnak mindazokat a vádakat, amiért a viszonyuk annak idején nem lett „emberi”. Lukács félreérthetetlenül tudtára adja Balázsnak, hogy a differencia köztük kezdettől fogva az etikai kérdésekben volt, csak ezt annak idején nem látta ennyire világosan. A morális kérdések egyaránt érintik Balázs irodalmi munkásságát, filozófiai-világnevezeti attitűdjét és a nőkhöz való viszonyát, brutalitását.

Balázs sem marad adós a „leszámolással”. Megvádolja Lukácsot, hogy hamisan idézi őt és hogy szektás és dogmatikus magatartása idegen számára. Ezzel a kapcsolatuk végleg le is zárul, többé már nincs egymás számára érdemleges mondanivalójuk. Lukács ugyan egy a 40-es években írt levelében leszögezi: „viszonyom hozzád, mint tehetséges íróhoz nem változott . . .”, de nem utal arra, hogy mit tart egykori szövetségésénél – megváltozott viszonyuk ellenére is – értékesnek. Mert végül is az a kérdés, hogy mit vállalt (volna) Lukács a 10-es években Balázsról írt kritikáiból két évtizeddel később, már örökké megválaszolatlan marad.

*

A Lukács Archívum és Könyvtár munkatársa, sorozatszerkesztője nem könnyű feladatra vállalkozott, amikor összegyűjtötte, feldolgozta és megfelelő jegyzetapparátussal látta el ennek a szövetségnek a dokumentumait. A kötetben közölt Függelék I. és II. valamint a jegyzetek és a névmutató hasznosan egészítik ki a főszövegben (a levelekben) olvasottakat. A kutatók és olvasók méltán fűzhetnek nagy reményeket a Füzetek további kötetei elé.

GÁBOR ÉVA

RÓNAY LÁSZLÓ: SZABÁLYTALAN ARCKÉPEK

Rónay László új kötete szabálytalan arcképeket ígér és részben azt is ad. Azért csak részben, mert a kötetcímmé augmentált megjelölés tulajdonképpen csak a könyv utolsó, ötödik tematikus egységét fedi, ezen kívül azonban további négy kisebb-nagyobb fejezetet is fellapozhat az olvasó. Ezek pedig aligha nevezhetők szabálytalan arcképeknek. A Babits-portré például egészen „szabályos”. Érdekességszámba vele kapcsolatban inkább az a tény megy, hogy a ciklus mindegyik darabja Babits regényeire, nem pedig költői műveire koncentrálna. A *Kosztolányi önvizsgálatai* című fejezet is elég kompletten foglalkozik a költővel, talán csak az Édes Annáról és a *Kosztolányi színházáról* írott jegyzetek hatnak függelékszerűen az *Analóg jelenségek Kosztolányi és Ady költészetében*, a *Kosztolányi Ady revíziója* és a *Kosztolányi utolsó évei* triptichonja után. És a „krétarajzok” előtt ott van még egy fejezet a Nyugatról is, amely a lap és a világirodalom, valamint az előbbi Petőfi-képéről értekezik, végül pedig az az interdiszciplináris tanulmány, amely a *XX. századi zene és irodalom párhuzamos jelenségeit* veszi számba.

De ha a szerző a *portrékat* emelte ki, én is azzal kezdem. Annál inkább teszem pedig ezt, mert ez a könyv legtöbb nóvumot tartalmazó része. Ha nem is mindig és feltétlenül az „amit” vagy az „ahogyan”, de az „amiről” vonatkozásában biztosan újszerűen tágitják e rajzok az irodalmi horizontot. Ezért üdvözlöm lelkesen az *Írók – süteményestállal* (Bohuniczky Szefi), a *Magányos férfit virágcsokorral* (Toldalagi Pál) vagy a viszonylag többet méltatott szerzőkről szóló tanulmányok közül is a Hajnal Annáról, a Thurzó Gáborról szóló személyes megnyilatkozásokat. Igaz, a Hajnal Annáról készült szabálytalan arckép, amely melles-